

संमोहनशास्त्र

अनुक्रमणिका

– मनोगत	५
– लेखकांचे संमोहनशास्त्रातील नाविन्यपूणे संशोधन !	८
१. संमोहन व संमोहन-उपचार यांबद्दलचे गैरसमज	११
२. संमोहन म्हणजे काय ?	३४
३. संमोहनाचे प्रकार	४१
४. संमोहनाशी निगडित विविध घटना व संमोहनाच्या अवस्था	४४
५. संमोहनक्षमतेवर परिणाम करणारे घटक	६९
६. संमोहनाबद्दल व्यावहारिक सूचना	८२
७. संमोहनावस्था उत्पन्न करणे व ती गाढ अवस्थेत नेणे	९५
८. संमोहनावस्था निर्माण करण्यात अपयश	१०८
९. संमोहनावस्थेतून बाहेर पडणे	११२
१०. संमोहनावस्था निर्माण करण्याच्या व गाढ करण्याच्या इतर काही पद्धती	११६
११. स्वसंमोहन	१२७
१२. सूचना ग्रहण करण्याच्या क्षमतेची आणि संमोहनावस्थेची सखोलता जाणून घ्यायच्या चाचण्या	१३३
१३. संमोहनाचे तत्त्व, कार्यप्रणाली आणि सिद्धान्त	१५१
१४. संमोहनाचे-उपयोग	१६४
१५. संमोहन-उपचार	१७१
१६. संमोहन-उपचारपद्धतीचा इतिहास व भवितव्य	१८१

मनोगत

संमोहन हा शब्द उच्चारताच काहीतरी गूढ असावे असे वाटायला लागते; परंतु संमोहन हे इतर अनेक शास्त्रांप्रमाणे एक शास्त्र आहे आणि त्याच्यात गूढ असे काही नाही, हे या पुस्तकाच्या वाचनानंतर लक्षात येईल. आपल्यापैकी सगळेच जण आपल्या बोलण्यातून, लिखाणातून आणि कृतीतून दुसऱ्यांवर प्रभाव पाडण्याचा प्रयत्न करतात, तसेच संमोहनतज्ञ कशा प्रकारे आपल्या पद्धती वापरून दुसऱ्यांवर प्रभाव पाडण्याचा प्रयत्न करतो, हे समजण्यासाठी मदत होईल.

संमोहनशास्त्रावर लिहिलेली अनेक पुस्तके उपलब्ध आहेत; परंतु त्यांपैकी बरीच सामान्य संमोहनतज्ञांकडून त्यांना त्याच्या मागच्या विज्ञानाचे ज्ञान नसतांनाच लिहिली गेली असल्याकारणाने, लोकांना चुकीचेच मार्गदर्शन करतांना दिसतात. असे म्हणतात की, फळ्यावर काढलेली रेषा तिला स्पर्श न करता लहान दाखविण्यासाठी एकच मार्ग आहे, तो म्हणजे तिच्या बाजूला मोठी रेषा काढणे. त्याच प्रकारे वाचकांना वरील पुस्तकांमुळे चुकीचे मार्गदर्शन होऊ नये म्हणून मदत करण्यासाठी वैज्ञानिक परिभाषेत या विषयावर पुस्तक लिहिणे, यासाठी आम्ही बरीच वर्षे झटलो.

या विषयाविषयी उत्सुकता निर्माण करण्यासाठी आणि संमोहन-उपचारांनी अनेक जण कसे पूर्ण बरे झाले आहेत याची माहिती देऊन त्यांची भीति कमी करण्याचे काम करण्यात वर्तमानपत्रे आणि मासिके यांनी प्रमुख भूमिका बजावलेली आहे. त्यामुळेच कौटुंबिक वैद्यकीयतज्ञांकडे बरेच लोक त्यांना संमोहनतज्ञांकडे पाठविण्याची गळ घालतात. परंतु वैद्यकीयतज्ञाने त्यांच्या वैद्यकीय कारकिर्दीत संमोहन-उपचारांविषयी काहीही शिक्षण घेतलेले नसल्यामुळे आणि वैद्यकीयतज्ञ नसलेलेच या पद्धतीचा उपचारांसाठी उपयोग करत असल्याचे माहिती असल्यामुळे, तो काहीही मदत करू शकत नाही. बऱ्याच वेळा अहंभावामुळे वैद्यकीयतज्ञ संमोहन-उपचारातज्ञांकडे पाठविण्यास रुग्णाशी सहमत होत नाही. त्यामुळे रुग्णाच्या मनात संमोहन-उपचारांच्या उपयुक्ततेविषयी विकल्प निर्माण होतो. म्हणूनच या समस्येवर मात करण्यासाठी आणि वैद्यकीयतज्ञांना तसेच वैद्यकीयतज्ञ नसलेल्यांनाही संमोहन-उपचारांची माहिती व्हावी यासाठी १९७८ साली जिथे आम्ही बरीच वर्षे संमोहन-उपचारांचा वापर केला, त्या इंग्लंडहून परत आल्यानंतर आम्ही त्यावर बरीच व्याख्याने दिली. तसेच डॉक्टरांसाठी शैक्षणिक कार्यशाळा आयोजित केल्या.

आम्ही 'भारतीय वैद्यकीय संमोहन आणि संशोधन संस्थे'च्या वतीने आयोजित केलेल्या कार्यशाळांना जवळजवळ तीनशेहून अधिक डॉक्टरांची उपस्थिति होती. आम्ही आयोजित केलेल्या या कार्यशाळा तसेच व्याख्याने यांना उपस्थित असलेल्या अनेक डॉक्टरांनी आमची ही व्याख्याने

प्रसिद्ध करावयास सांगितली. कार्यशाळांच्या वेळी आमच्या लक्षात आले की, आलेले डॉक्टर आम्ही जे सांगतो ते ऐकून, ग्रहण करून, त्याच्यावर मनन-चिंतन करून, त्याबद्दल प्रश्न विचारून विषय समजून घेण्याऐवजी लिहून घेण्यातच गर्क झालेले दिसले. म्हणूनच कार्यशाळेच्या विषयावर सविस्तर पुस्तके लिहायचे आम्ही ठरवले. त्यातूनच 'संमोहनशास्त्र' या पुस्तकाची निर्मिती झाली.

कार्यशाळांच्या वेळी डॉक्टरांनी विचारलेले प्रश्न आणि वेगवेगळ्या वर्तमानपत्रांतून लिहिल्या गेलेल्या लेखांनंतर वाचकांकडून आलेली पत्रे, यामुळे या पुस्तकात आणखी जास्त मुद्दे आम्ही घेऊ शकलो. कार्यशाळेला जवळजवळ शंभराहून अधिक उपस्थित असलेल्या डॉक्टरांकडून कार्यशाळेविषयी चिकित्सा (परीक्षण) अहवाल मागवल्यानंतरच या पुस्तकाच्या स्वरूपाची मांडणी करण्यात आलेली आहे. संमोहनशास्त्राच्या उपचारामध्ये कसा उपयोग करायचा हे पुस्तकाचे 'संमोहनशास्त्र' हे नाव सुचवते. या पुस्तकात संमोहनशास्त्राविषयीचे कसे, का, कधी, कुठे, वगैरे प्रश्न वैद्यकीयतज्ञ व इतर सामान्य व्यक्ती विचारत असलेल्या सगळ्या प्रश्नांची उत्तरे देण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

विषयाचे आकलन सहज व्हावे म्हणून ओघवत्या भाषेत हे पुस्तक लिहिलेले आहे. खरे म्हणजे भाषा एवढी साधी आहे की सामान्यातला सामान्य माणूसपण ती समजू शकेल. या शास्त्राचा व्यवहारात प्रत्यक्ष कसा उपयोग करायचा हे समजण्यासाठी कार्यशाळेत जाणे आवश्यक ठरते; कारण पुस्तकाला बऱ्याच मर्यादा असतात. पुस्तकाची महत्त्वाची मर्यादा म्हणजे पुस्तकाद्वारे संवाद साधू शकत नाही. तसेच एखादी पद्धत योग्य रीतीने करून दाखवणे आणि कार्यशाळेत भाग घेतल्याने ती उत्तमरीत्या आत्मसात् केलेली आहे हे कळणे, हे नुसत्या पुस्तकाद्वारे साध्य होत नाही. जर का संमोहनाविषयी हे पुस्तक तुम्हाला काही माहिती देत असेल आणि स्वतःच्या उन्नतीसाठी संमोहनाचा वापर करण्यास उद्युक्त करत असेल, तर हे पुस्तक लिहिण्याचा उद्देश अपेक्षेपेक्षा जास्त सफल झाला, असे म्हणावे लागेल. काही वर्षांपूर्वी आम्ही संमोहनाच्या वेगवेगळ्या स्वरूपाबद्दल ७५ पेक्षा जास्त लेख नवशक्ति, सद्बुद्धि, लोकप्रभा, गांवकरी आणि इतर नियतकालिकांत लिहिले.

आमचे मित्र श्री. मिलिंद गाडगीळ आणि कै. अरुण ताम्हणकर यांनी आम्हांला सामान्यजनांसाठी या विषयावरचे लेख लिहिण्यास प्रवृत्त करून ते नियतकालिकांतून प्रसिद्ध करण्यास मदत केल्याबद्दल आम्ही त्यांचे ऋणी आहोत. लोकमान्य टिळक वैद्यक महाविद्यालयाच्या मानसोपचार विभागाचे माजी मानद साहाय्यक प्राध्यापक डॉ. के.पी. दवे यांचे आभार मानायला आमच्याकडे शब्दच नाहीत. त्यांनी आपला कितीतरी अमूल्य वेळ आमच्याशी या पुस्तकाच्या प्रत्येक छोट्या मुद्याबद्दल चर्चा करण्यास दिला आणि पुस्तकाचे अत्यंत बारकाईने वाचन व परीक्षण केले. तसेच डॉ. श्रीकांत जोशी, मानसोपचारतज्ञ यांचेही पुस्तकासंबंधांत त्यांच्याशी झालेल्या विधायक

चर्चेबद्दलही आभारी आहोत. डॉ. के.एन्. शर्मा यांचे पुस्तकाच्या लिखाणाच्या वेळी अमूल्य सूचनांबद्दल आणि साहाय्याबद्दलही आभारी आहोत. आमचे सहाध्यायी डॉ. (सौ.) रोहिणी शिंदे, डॉ. उषा राव, डॉ. एन्.एस्. मूर्ति यांनी पुस्तक लिहितांना दिलेल्या सततच्या साहाय्याबद्दल व प्रोत्साहनाबद्दलही आम्ही त्यांचे अत्यंत ऋणी आहोत.

डॉ. जयंत बाळाजी आठवले

डॉ. (सौ.) कुंदा जयंत आठवले